

УДК 159.9:355.43

DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2025.23.2>

ОСНОВНІ СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ВИТРИВАЛОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-РОЗВІДНИКІВ

Валерій Борисенко

*Національний університет «Острозька академія»,
вул. Семінарська, 2, м. Острог, Україна, 35800
e-mail: valerii.borysenko@oa.edu.ua*

У статті за допомогою теоретичного та порівняльного аналізу охарактеризовані основні науково-психологічні підходи до вивчення структурних компонентів психологічної витривалості майбутніх офіцерів-розвідників. Узагальнено, що вища сформованість психологічної витривалості полягає в забезпеченні зрівноваженості, достатнього рівня розвитку емоційної лабільності та адекватності емоційних проявів. Основними компонентами сформованості психологічної витривалості є: тип темпераменту, властивості нервової системи, вольові якості особистості, мотиваційні установки. Зокрема, на психофізіологічному рівні витривалість проявляється як рівень сили нервової системи, що визначається високим рівнем працездатності, достатнім ступенем стриманості у висловленні почуттів, вмінні чекати і слухати інших, ініціативності та наполегливості у досягненні цілей. Мотиваційний чинник, що спонукає до вдосконалення, також займає важливе місце в психологічному забезпеченні психологічної витривалості. Основними аспектами психологічної витривалості військових є: стресостійкість, емоційна стійкість, саморегуляція, адаптивність, оптимізм, співпраця та підтримка. Вагому роль відіграє готовність усвідомлено нести повну відповідальність за свою діяльність, що безпосередньо залежить від специфіки роботи, до якої вони залучені, а також від обсягів та значень завдань, які вирішує розвідка.

Отримані результати продовжують розширювати проблемні аспекти дослідження структурних компонентів психологічної витривалості майбутніх офіцерів-розвідників. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у детальніших наукових розвідках вивчення структурних компонентів психологічної витривалості майбутніх офіцерів-розвідників, окреслення особливостей прояву психологічної витривалості в структурі метакогнітивного моніторингу.

Ключові слова: майбутні офіцери-розвідники; навчальна/пізнавальна діяльність; психологічна витривалість; психологічна готовність.

Постановка проблеми. Здатність до цілеспрямованої діяльності є одним із найпотужніших чинників формування психологічної витривалості у складних умовах військового часу. Запорукою швидкої адаптації до мінливих контекстів є контроль імпульсів, навчання новому виду діяльності, планування завдань та концентрація на їх виконанні. Для сучасних офіцерів ЗСУ підтримання психологічної витривалості поєднує завдання різного рівня значимості та складності. Серед ключових можна виділити оволодіння психологічними знаннями та рефлексією, оволодіння практичними навичками саморегуляції психоемоційних станів, деталізація Я-концепції, усвідомлення реального образу «Я», розвиток цілісної самосвідомості, формування довіри до себе самого, розвиток толерантності до невизначеності та відкритості новому досвіду для успішної адаптації та самореалізації в умовах професійних вимог, які постійно змінюються, і необхідності підвищення кваліфікації [7; 6].

Для визначення основних структурних компонентів психологічної витривалості майбутніх офіцерів-розвідників потрібно враховувати обсяги та значення завдань, які вирішує розвідка. Це, зокрема, підвищення вимог щодо часу передачі даних і точності визначення координат об'єктів (цілей) противника, необхідність застосування нових засобів ведення розвідки, завчасна організація та проведення розвідувальної діяльності, спрямування зусиль усіх видів розвідки на виконання найважливіших завдань, забезпечення добування розвідувальних відомостей до встановленого терміну з їх ретельним вивченням, порівнянням й додатковою перевіркою, а за необхідності також проведення додаткових розвідувальних заходів, здійснення постійного, стійкого та твердого управління підрозділами, які ведуть розвідку, вимоги до високого рівня навченості та злагодженості дій особового складу підпорядкованих розвідувальних підрозділів, застосування найбільш досконалих способів і засобів ведення розвідки тощо [5; 4].

Сучасні тенденції розвитку військової освіти також зумовлюють зміну пріоритетних завдань освітньої діяльності у військових закладах вищої освіти, яка полягає в зростанні ролі внутрішніх детермінант у забезпеченні професійного зростання офіцера, врахуванні вищих ціннісних орієнтацій особистостей військових професіоналів з їх потребою в самоактуалізації, саморозвитку, реалізації творчого потенціалу тощо. Нові орієнтири військової освіти передбачають створення інноваційного освітнього середовища, що сприяє максимальному розкриттю внутрішніх можливостей майбутніх офіцерів, висуваючи особливі вимоги і до викладачів як основних суб'єктів процесу формування професійної готовності у військових закладах вищої освіти [5; 4].

Метою статті є теоретичний аналіз основних структурних компонентів психологічної витривалості майбутніх офіцерів-розвідників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вища сформованість психологічної витривалості полягає в забезпеченні врівноваженості, достатнього рівня розвитку емоційної лабільності та адекватності емоційних проявів. Тобто вказують на те, що психологічна витривалість здійснює вплив на опірність до стресових чинників та ефективної саморегуляції особистості [3]. Різні можливості військовослужбовців під час виконання тієї чи тієї діяльності прийнято пояснювати різним рівнем розвитку витривалості, в тому числі й психологічної. Саме тому витривалість військовослужбовців виступає важливим аспектом їхньої психологічної готовності до виконання завдань у військових умовах. Вартим уваги є врахування різних підходів та концепцій, які описують рівень стійкості, адаптивності та ефективності їхньої поведінки та функціонування в стресових умовах бойових операцій. Сукупне застосування фізичної та психологічної витривалості дає необхідний ефект, навіть якщо спочатку потрібно розвинути лише один з аспектів, адже функціонування психіки та соматика нерозривно пов'язані. Наприклад, для розвитку фізичної витривалості необхідними компонентами є тренування і терпіння, що залежать від належного рівня психологічної витривалості і наполегливості. І, навпаки, підтримка та підвищення психологічної витривалості ґрунтується на відповідному функціонуванні фізіологічних систем [3].

Основними компонентами сформованості психологічної витривалості є: тип темпераменту, властивості нервової системи, вольові якості особистості, мотиваційні установки. Зокрема, залежно від співвідношення властивостей нервової системи, у майбутніх офіцерів-розвідників визначають провідний тип вищої нервової діяльності та темпераменту. На психофізіологічному рівні витривалість проявляється як рівень сили нервової системи. У майбутніх офіцерів-розвідників це висока працездатність, достатній ступінь стриманості у висловленні почуттів, вміння чекати і слухати інших, ініціативність і наполегливість у досягненні поставлених цілей. Слабкість нервової системи, навпаки,

визначають протилежні властивості підвищеної стомлюваності, недостатньої ініціативності, сугестивності (схильності до навіювання), невпевненості [2; 3].

Для визначення того чи того типу темпераменту використовують критерії сили/слабкості, врівноваженості/неврівноваженості, енергійності/інертності процесів збудження і гальмування [3; 6]. Врівноваженість нервових процесів вказує на збалансованість процесів збудження/гальмування, тоді як неуврівноваженість знаходить вияв у відсутності терпіння, дратівливості, змінах настрою та афективних реакціях [3]. Залежно від типу темпераменту уможливорюється реалізація процесу гальмування/збудження нервової системи, виявляються психофізіологічні функції майбутніх офіцерів-розвідників, що зумовлюють здатність до тривалої діяльності без зниження ефективності (витривалість, стиль дій і швидкість реакцій). Як наслідок, поведінкова динаміка емоційного збудження майбутніх офіцерів-розвідників відображає особливості функціонування відповідної нервової системи [3]. Для визначення витривалості як властивості нервової системи в осіб з різними типами темпераменту використовують різноманітні тести, направлені на визначення витривалості саме нервової системи, а не витривалості організму загалом. Крім того, кожен тип темпераменту має свої властивості, за допомогою яких можна передбачити ту чи ту поведінку у відповідній ситуації [3].

Під вольовими якостями розуміють особливості вольової регуляції відповідно до конкретних специфічних умов подолання труднощів. На рівні припущення, вольові процеси допомагають керувати емоційними процесами, особливо при надмірній вираженості емоцій, а також за необхідності здійснення контролю за емоційним станом, що вимагає від майбутніх офіцерів-розвідників додаткових зусиль. Таким чином, вольові якості можуть відігравати роль компенсаторів негативних емоційних станів [3]. Крім того, вольові дії (вольові акти) мають свідоме спрямування, підпорядковані логічному осмисленню і формуються як настанова «Я можу!»/«Я повинен/-нна!» [3].

Залежно від детермінації переживань виділяють дві групи труднощів: 1) об'єктивні труднощі, зумовлені специфічними перешкодами для навчально-тренувальної та/або спортивно-масової діяльності (надмірні фізичні навантаження, несприятливі погодні умови, технічна складність вправ, проблеми з інвентарем, негативне реагування спостерігачів, незвичне місце проведення занять, неможливість якісної розминки тощо); 2) суб'єктивні труднощі, що визначають особисте ставлення військовослужбовців до об'єктивних особливостей певної рухової активності. Особливістю суб'єктивних труднощів є те, що вони можуть мати різні форми вияву в таких емоційних станах, як низький рівень мотивації, страх, тривога, невпевненість, апатія, гіпервідповідальність, перезбудження, деструктивні думки тощо [3]. З об'єктивними труднощами стикаються всі військовослужбовці; відмінності полягають у способі та здатності їх проживання. Ймовірність успішного подолання цих труднощів залежить від рівня розвитку сили волі, підкріпленої наполегливістю, витримкою, терпінням, цілеспрямованістю, сміливістю, рішучістю тощо. Іншими словами, кожному військовослужбовцю властиві вольові якості, які відображають його/її індивідуальні особистісні риси і є основою його/її характеру, що також впливає на вияв та укріплення психологічної витривалості [3].

Як основа психологічної витривалості, вольові якості відіграють важливу роль, оскільки включають різні аспекти психічної активності та поведінки, що сприяють збереженню та розвитку психологічної витривалості в умовах навчальних/військових операцій. Важливими для психологічної витривалості майбутніх офіцерів-розвідників є такі вольові якості: сміливість, мужність, рішучість, наполегливість, ініціативність, цілеспрямованість, терпіння (витримка), стійкість, опірність, самовладання, віра в себе (впевненість

у собі), оптимізм, відповідальність, самостійність, врівноваженість, дисциплінованість, самоконтроль, саморегуляція тощо [3].

Мотиваційний чинник, що спонукає до вдосконалення, також займає важливе місце в психологічному забезпеченні фізичної/психологічної підготовки та витривалості майбутніх офіцерів-розвідників. Зокрема, в процесі навчально-тренувальної діяльності та спортивно-масової роботи військовослужбовці відчують задоволення від участі в тих чи тих заходах і повної реалізації своїх можливостей, появи відчуття перемоги та успіху. Мотивами до занять можуть бути задоволення і гордість від усвідомлення своєї фізичної/розумової досконалості та від самого процесу суперництва, що безпосередньо пов'язані з гострими емоційними реакціями (азартом, натхненням, піднесенням, спортивною/розумовою агресією, перевагою тощо). Мотивація спонукає до певної активності й надає відповідну спрямованість, про що свідчить наявність прагнень до перемоги. В той же час, мотивація обмежує конкретними умовами. Навчально-тренувальна діяльність спонукає до постійного вдосконалення, що пов'язане з появою відповідних мотивів. На початковому етапі навчально-тренувальних занять мотивами, що формують психологічну витривалість майбутніх офіцерів-розвідників, можуть бути прагнення до самовдосконалення, самовираження і самоствердження, соціальні настанови, задоволення духовних та матеріальних потреб [8; 3].

Для розвитку витривалості у майбутніх офіцерів-розвідників необхідно формувати позитивне ставлення до появи почуттів втоми і навчати психологічних прийомів їх подолання. Витривалість майбутніх офіцерів-розвідників – це здатність долати втому і тривалий час виконувати свою військово-професійну діяльність без зниження ефективності та боєздатності [1; 8; 3].

Таким чином, ці властивості у взаємодії між собою здійснюють вплив на психологічну витривалість майбутніх офіцерів-розвідників. Їхнє розуміння допомагає вивчати, які чинники сприяють та/або заважають успішній адаптації до військової служби та ефективному функціонуванню у стресових умовах.

Явище психологічної витривалості майбутніх офіцерів-розвідників розглядають з перспектив загальної стійкості психіки індивіда в несприятливих умовах, а також здатності відновлювати внутрішні ресурси [9]. Складовою психологічної витривалості є стресостійкість, яку визначають як здатність до відновлення попереднього стабільного психологічного стану після впливу несприятливих умов та в посттравматичний стресовий період [10].

Психологічна витривалість майбутніх офіцерів-розвідників також залежить від специфіки роботи, до якої вони залучені. Наприклад, доводять існування прямого кореляційного зв'язку між соціальною відповідальністю та психологічною витривалістю. З'ясовано, що до періоду психотравмуючих обставин переважає один тип копінг-стратегій, тоді як після – вже інший. Рівень освіти також впливає на психологічну витривалість військовослужбовців. Так, зокрема, вища освіта сприяє вищому рівню тривожності та нижчому рівню психологічної витривалості [12].

Психологічна витривалість також безпосередньо пов'язана з особистісними проявами військових фахівців, а саме з їх свідомою активністю, спрямованою безпосередньо на військову діяльність, набором компетенцій, які вони реалізують у професійному середовищі, фаховою «Я-концепцією», системою цінностей та саморегуляцією. Вагому роль відіграє готовність усвідомлено нести повну відповідальність за свою діяльність. Ці та інші особистісні якості безпосередньо залежать від специфіки роботи військовослужбовців загалом та майбутніх офіцерів-розвідників зокрема [11].

Психологічна витривалість формується на основі витривалості фізичної. Оскільки під час тривалої фізичної військової підготовки індивід стикається із власними лімітами, установками щодо можливостей власного тіла, переборює відчуття втоми та змінюється, відбувається одночасний розвиток необхідних для цілеспрямованої діяльності вольових якостей, тобто виникає звичка діяти активно в умовах психофізіологічної втоми [8].

Психологічна витривалість майбутніх офіцерів-розвідників є важливим аспектом для успішного виконання завдань у військовому середовищі та забезпечення оптимальної працездатності, оскільки є їх здатністю до ефективного функціонування та адаптації до стресових ситуацій та труднощів, які можуть виникати у військовій службі. Основними аспектами психологічної витривалості військових є: стресостійкість як здатність витримувати та адаптуватись до стресових ситуацій без втрати ефективності діяльності та погіршення психічного здоров'я; емоційна стійкість як здатність зберігати емоційну стабільність та зосередженість під час виконання завдань у стресових умовах; саморегуляція як здатність до самоконтролю та самодисципліни; адаптивність як здатність швидко адаптуватись до нових умов та оточення; оптимізм та детермінація як здатність мати позитивний настрій та впевненість у своїх здібностях, щоб мати можливість долати труднощі та вірити в успіх навіть у найскладніших ситуаціях; співпраця та підтримка як здатність до співіснування з колегами та надання/отримання підтримки у складних ситуаціях [8].

Висновки і перспективи подальших розробок у даному напрямку. Отже, узагальнюючи, варто наголосити, що основними компонентами сформованості психологічної витривалості є: тип темпераменту, властивості нервової системи, вольові якості особистості, мотиваційні установки. Вищі показники психологічної витривалості можуть сприяти формуванню таких якостей майбутніх офіцерів-розвідників, як зосередженість на виконанні завдань, вмотивованість до тих чи тих дій, витримка у важкі стресові періоди, справляння зі стресом та невдачами. Крім того, психологічна витривалість направлена на формування здатності до ризиків та прийняття рішень, допомоги залишатись на позитиві та оптимізмі, стресостійкості, ефективного керування своїми емоціями, а також постановки та досягнення цілей і формування лідерських якостей та надихання інших.

Список використаної літератури

1. Агаєв Н. А., Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Остапчук В. В., Ткаченко В. В. (2016). *Збірник методик для діагностики негативних психічних станів військовослужбовців: Методичний посібник*. К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2016. 234 с.
2. Алгоритм роботи військового психолога щодо психологічного забезпечення професійної діяльності особового складу Збройних Сил країни (методичні рекомендації) / Міністерство оборони України, Наук.-дослід. центр гуманітар. проблем Збройних Сил України: Н. А. Агаєв, О. Г. Скрипкін, А. Б. Дейко, В. В. Поливаний, О. В. Євєрт. – К.: НДЦ ГП ЗС України, 2016. 147 с.
3. Витривалість військовослужбовців та методика її розвитку: навч.-метод. посіб. [автори-укладачі: Н. Б. Вербин, Н. Л. Височіна, С. Ф. Костів та ін.]. К.: НУОУ ім. Івана Черняховського, 2020. 120 с.
4. Військова розвідка: навчальний посібник. Упорядники: Д. В. Зайцев, А. П. Наконечний, С. О. Пахарєв, І. О. Луценко; за ред. В. Б. Добровольського. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2016. 335 с.
5. Дяков С., Генік В., Кирильчук Ю. Особливості формування та структура готовності до професійної діяльності майбутніх офіцерів-розвідників. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*, 2023. Вип. 1. С. 122–129.
6. Збірник стандартів психологічної підготовки у Збройних Силах України: методичний посібник. За редакцією генерал-майора В. Клочкова. К.: НДЦ ГП ЗС України, 2023. 337 с.

7. Клочков В. Психологічна стійкість офіцерів Збройних Сил України: Проблеми та перспективи формування. *Матеріали конференцій МЦНД*, (26 липня 2022 р., Чернівці, Україна), 2022. С. 378–379.
8. Костів С. Ф. Психолого-педагогічний аналіз проблем психофізичної витривалості офіцерів у військово-професійній діяльності в науковій літературі та військовій практиці. *Наукові записки*, 2019. Вип. 6. № 3. С. 62–66.
9. Левенець А. Є. Психологічні засоби підвищення професійно-психологічної стійкості працівників пенітенціарних закладів. *Вісник пенітенціарної асоціації України*, 2017. Вип. 2. С. 62–69.
10. Милославська О. В., Богдановський С. О. Резильєнтність як складова психічної витривалості військовослужбовця. *Психологія національної безпеки та безпеки життєдіяльності. Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія психологія*, 2023. Вип. 34. № 72. С. 197–202.
11. Ягупов В. В., Костів С. Ф. Діагностування розвиненості психофізичної витривалості офіцерів військового управління на етапі оперативно-тактичної підготовки. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, 2019. Вип. 7. №. 84. С. 11–17.
12. Wang L., Kang C., Yin Z., Su F. Psychological endurance, anxiety, and coping style among journalists engaged in emergency events: Evidence from China. *Iranian Journal of Public Health*, 2019. Vol. 48. No. 1. P. 95–102.

THE MAIN STRUCTURAL COMPONENTS OF THE PSYCHOLOGICAL ENDURANCE OF FUTURE RECONNAISSANCE OFFICERS

Valerii Borysenko

*The National University of Ostroh Academy,
2, Seminarska str., Ostroh, Ukraine, 35800
e-mail: valerii.borysenko@oa.edu.ua*

The paper, using theoretical and comparative analysis, describes the main scientific and psychological approaches to studying the structural components of the psychological endurance of future reconnaissance officers. It is summarized that the highest level of psychological endurance is to ensure balance, a sufficient level of development of emotional lability and adequacy of emotional manifestations. The main components of the formation of psychological endurance are: the type of temperament, properties of the nervous system, strong-willed qualities of the personality, and motivational attitudes. In particular, at the psychophysiological level, endurance manifests itself as the level of strength of the nervous system, which is determined by a high level of working capacity, a sufficient degree of restraint in expressing feelings, the ability to wait and listen to others, initiative and perseverance in achieving goals. The motivational factor that encourages improvement also occupies an important place in the psychological support of psychological endurance. The main aspects of the psychological endurance of the military are: stress resistance, emotional stability, self-regulation, adaptability, optimism, cooperation and support. An important role is played by the readiness to consciously bear full responsibility for their activities, which directly depend on the specifics of the work in which they are involved, as well as on the volume and significance of the tasks that reconnaissance officers solve.

The results obtained continue to expand the problematic aspects of the study of the structural components of the psychological endurance of future reconnaissance officers. We see the prospect of further research in more detailed scientific studies of the study of the structural components of the psychological endurance of future reconnaissance officers, outlining the features of the manifestation of psychological endurance in the structure of metacognitive monitoring.

Key words: future reconnaissance officers, educational/cognitive activity, psychological endurance, psychological readiness.